

ДОШКІЛЬНА ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 373.31:004

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-115-121

FORMATION OF SAFE BEHAVIOUR OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE DIGITAL SPACE

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ

Lyubov KANISHEVSKA,
Doctor of Sciences in Education,
Professor

mazila060192@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4190-1601>

*Institute of Problems on Education
of the NAES of Ukraine,
✉ 9, M. Berlinsky str., Kyiv,
04060, Ukraine*

Angelika LESYK,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

as_lesyk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1886-4088>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

Любов КАНІШЕВСЬКА,
докторка педагогічних наук,
професорка

*Інститут проблем виховання
НАПН України,
✉ вул. М. Берлінського, 9,
м. Київ, 04060, Україна*

Анжеліка ЛЕСИК,

кандидатка педагогічних наук,
доцентка

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Original manuscript received: March 10, 2023

Revised manuscript accepted: March 20, 2023

ABSTRACT

The article deals with the problem of the formation of safe behaviour of primary school students in the digital space. Primary school age is transitional in mastering the digital space. This is due to the age-related psychological characteristics of primary school students (qualitative changes in cognitive development; actualization of verbal and logical thinking; semantic memory, voluntary attention; the need for play, movement and external impressions, «clip thinking», etc.).

Online risks are characterized as the following: communicative, content, consumer, technical, and internet addiction. It is emphasized that collision with communicative risks is the most serious issue for children compared to other types of online risks because it more often causes them tangible harm.

The positive and negative aspects of the activities of primary school students in the digital space are determined. Positive aspects include the following: development of logical, operational thinking; the ability to predict; satisfaction of children's need for external impressions; the ability to manage information flows; formation of creative thinking, etc.

Negative aspects of activities of primary school students in the digital space are the following: problems with physical and mental health; inability to communicate with peers and adults in real life; decrease in empathy; the danger of virtual temptation of a child; loss of interest in learning, reading, manual labour; inability to distinguish virtual reality from real reality, etc.

Educational tasks are singled out, the implementation of which will contribute to increasing the safety of primary school students in the digital space: combining the efforts of the state, parents and teachers to implement more effective mechanisms for the modernization of content for children in social networks; increasing the level of teachers' digital competence; formation of parents' digital competence; establishment of partnership interaction between parents and teachers, which is as a mutually coordinated and responsible activity based on dialogue, equal rights, voluntary participation and mutual interest of the parties; education of students' responsible attitude towards their activities on the Internet.

The conducted research does not cover all aspects of the raised multifaceted problem of the formation of safe behaviour of primary school students in the digital space. Further scientific research can be aimed at developing criteria, indicators and identifying the levels of formation of safe behaviour of primary school students in the digital space.

Key words: *safe behaviour, primary school students, digital space, online risks, positive and negative aspects of a child's activity in the digital space.*

Вступ. Проблема формування безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі набуває особливої актуальності, оскільки сучасні діти – достатньо активні представники нового цифрового покоління користувачів інтернету. Дитина відкриває світ вже не лише безпосередньо через пізнання навколишньої дійсності чи навчання в закладі освіти та сімейний вплив, а й опосередковано за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [5:1].

У проєкті Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року акцентується увага на проблемі підвищенні рівня цифрових компетентностей учасників освітнього процесу [6].

Наукові засади виховання підростаючого покоління в цифрову добу висвітлено в Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі [7], розробленої провідними ученими Національної академії педагогічних наук України, зокрема Інститутом проблем виховання НАПН України.

Проблематика освіти дітей та молоді в цифровому просторі знайшла відображення в працях сучасних українських вчених (І. Бех, Р. Гуревич, К. Журба, М. Кадемія, Л. Канішевська, В. Кремень, Р. Малиношевський, Н. Морзе, Л. Найдьонова, О. Овчарук, С. Сисоєва, Н. Харченко, С. Федоренко, В. Шахрай та ін.).

Питання безпеки дітей в інтернеті тематизовано у наукових розвідках (С. Болтивця, Н. Бугайової, І. Литовченка, С. Максименка, Г. Петрушко, М. Л. Чепи, О. Черних та ін.).

Водночас в наукових і методичних працях не знайшла достатнього висвітлення проблема формування безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі.

Мета статті полягає у визначенні вікових особливостей виховання молодших школярів у цифровому просторі; розробці правил особистої безпеки в Інтернеті, яких батьки мають навчити дитину.

Методи дослідження. Для досягнення мети та реалізації завдань було використано теоретичні методи – аналіз, синтез, порівняння, класифікація – з метою визначення вікових особливостей виховання молодших школярів у цифровому просторі; характеристики типів онлайн-ризиків; визначення позитивних й негативних аспектів діяльності молодших школярів в цифровому просторі; розробці правил особистої безпеки в інтернеті, яких батьки мають навчити дитину.

Результати дискусії. Безпечна поведінка в цифровому просторі – сукупність дій особистості під час користування Інтернетом, що сприяють задоволенню потреб і водночас запобігають можливості завдання збитків, заподіяння фізичному, психічному, моральному, соціальному благополуччю самої людини та інших людей [11:7].

Онлайн-ризики поділяються на п'ять типів: *комунікативні, контентні, споживчі, технічні, інтернет-залежність*.

Зіткнення з комунікативними ризиками – найсерйозніша проблема для дітей, в порівнянні з іншими видами онлайн-ризиків, оскільки частіше завдає їм відчутної шкоди.

Як правило, діти стикаються з негативним контентом завдяки прояву інтересу до цього виду інформації; отриманню посилань від друзів і дорослих; рекламною банерам; випадкової пошукової задачі тощо.

Схарактеризуємо вікові особливості виховання молодших школярів у цифровому просторі.

Молодші школярі прагнуть самостійно досліджувати навколишній світ, задовольняючи інтерес до пізнання, зокрема і за допомогою інтернету [9:34].

У молодшому шкільному віці актуалізується словесно-логічне, вербально дискурсивне мислення, смислова пам'ять, довільна увага; зберігається потреба в грі, русі та зовнішніх враженнях. Діти мають обмежений моральний досвід, багато чого в їхній поведінці визначається наслідуванням [1:26].

Для сучасних дітей характерним є «кліпове мислення» – особливість сприймати світ через короткі яскраві образи; навколишня дійсність сприймається як послідовність ніяк не пов'язаних між собою явищ [10]. Відтак молодший шкільний вік є перехідним в опануванні цифрового простору.

Розглядаючи діяльність молодших школярів у цифровому просторі, Я. Ліпій, Н. Манжелей виокремлюють в її змісті ряд взаємопов'язаних компонентів: комунікативний, пізнавальний, ціннісний, поведінковий [8:155–157].

Реалізація вищезазначених компонентів діяльності в цифровому просторі має позитивні й негативні аспекти для молодшого школяра:

Позитивні аспекти: 1. Задоволення дитячої потреби в зовнішніх враженнях, розвитку психічних процесів (пам'яті, уваги, мислення); розвитку цілеспрямованості, кмітливості, обізнаності; уміння структурувати потоки інформації [7:9]; розвитку навичок спілкування. 2. Великі можливості для розвитку особистості мають навчальні відео, тематичні спільноти, онлайн-

бібліотеки – це дозволяє дитині розвиватися, витрачаючи мінімум зусиль. 3. Розвиток логічного, оперативного мислення, уміння прогнозувати, формування ділової інформації.

Негативні аспекти: 1. Проблеми з фізичним і психічним здоров'ям (деформація хребта, порушення зору тощо), розлади психічного здоров'я (нездатність адаптуватися до реального світу, виявлення роздратованості, агресивності й депресії, інтернет-залежність). 2. Привабливість свого віртуального образу для молодшого школяра призводить до втрати здібностей для самопрезентації. 3. Невміння спілкуватися з однолітками й дорослими в реальному житті; відсутність реальних друзів; зниження емпатії. 4. Небезпека віртуальної спокуси дитини – анонімність інтернет-спілкування дає шанси сексуальним збоченцям безкарно використовувати цікавість дітей до життя дорослих та втягувати їх у віртуальні інтимні стосунки. 5. Виникнення інтернет-залежності дитини.

Згідно з нормами, визначеними Міністерством охорони здоров'я України, неперервне перебування за комп'ютером упродовж доби не повинно перевищувати в 1-2 класі – 10 хвилин; 3-4 класі – 15 хвилин [9:16].

Наведемо розроблені нами правила особистої безпеки в інтернеті, яких батьки мають навчити дитину.

1. Розкажіть дитині про ризики й небезпеки, які вона може зустріти в цифровому просторі. Навчіть дитину правилам конфіденційності в мережі, оскільки нею можуть скористатися зловмисники. Діти мають знати, що не можна викладати в інтернеті домашню адресу, назву школи, номери телефонів батьків, дані про роботу батьків, їхні фінансові справи, коди банківських карток. Також небажано розміщувати сімейні фотографії в соцмережах. Обговорюйте з дітьми, що можна поширювати в соцмережах.

2. Якщо дитина намагається приховати від вас те, чим вона займається в інтернеті, установіть комп'ютерну програму батьківського контролю [3:9].

3. Намагайтеся регламентувати час перебування дитини в інтернеті, аби не завдати шкоди здоров'ю та попереджувати інтернет-залежність.

4. Створіть сімейні правила безпеки в інтернеті, поясніть дитині, чому їх необхідно дотримуватися.

5. Виявляйте особливу зацікавленість до віртуального життя вашої дитини; вивчайте онлайн-звички; додайтеся в онлайн-друзі своєї дитини. Станьте другом і порадиником вашої дитини; прикладом для наслідування. Разом з дитиною вчіться жити і творити в цифровому просторі, який постійно ускладнюється [1:45].

Висновки. З метою підвищення безпеки дітей молодшого шкільного віку у цифровому просторі необхідно: 1. Об'єднати зусилля держави, батьків, педагогів. Компанії-власники повинні впроваджувати більш ефективні механізми модернізації контенту для дітей у соціальних мережах та його сортування [7:27]. 2. Підвищити рівень цифрової компетентності педагогів, зокрема запровадити освітні курси: «Виховні можливості цифрового простору», «Плюси і мінуси інтернет-колаборації». 3. Формувати цифрову компетентність батьків як складника

їхньої педагогічної культури [4:151]. 4. Налагодити партнерську взаємодію батьків і педагогів [7:25]. 5. Виховувати в учнів відповідальне ставлення до своєї діяльності в інтернеті.

Усе це стане основою для безпечної поведінки молодших школярів в цифровому просторі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної багатогранної проблеми формування безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на розроблення критеріїв, показників та виявлення рівнів сформованості безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі.

Література

1. Виховання дітей та молоді у цифровому просторі: посібник / [Журба К. О., Канишевська Л. В., Малиношевський Р. В., Харченко Н. В., Федоренко С. В.]. Київ, 2022. 124 с.

2. Гуревич Р. С., Кадемія М. О. Інформаційно-телекомунікаційні технології в начальному процесі та наукових дослідженнях : навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної освіти. Київ : Освіта України, 2006. 390 с.

3. Життя підлітка як цінність: порада вчителям і батькам : методичні рекомендації / В. М. Шахрай (ред.), Т. Ф. Алексєєнко, Л. В. Гончар, Л. В. Канишевська, О. В. Роговець. Київ, 2019. 100 с.

4. Канишевська Л., Шахрай В. Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 4 (9). С. 144-155. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155)

5. Канишевська Л. В. Науково-практична реалізація цифровізації виховного процесу в сучасних умовах. Наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи» 18-19 листопада 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022, Вип. 4 (2). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4224>

6. Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року: проєкт. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaprosuhye-do-gromadskogo-obgovorennnya> (дата звернення: 12.01.2022)

7. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2022, Вип. 4. № 2, С. 1-30. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>

8. Ліпій Я. О., Манжелей Н. М. Особливості впливу Інтернет-мережі на формування особистості молодшого школяра. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10463/1/> (дата звернення: 23.02.2023).

9. Литовченко І. В., Максименко С. Д., Болтівець С. І., Чепла М.-Л. А., Бугайова Н. М. Діти в Інтернеті: Як навчити безпеці у віртуальному світі. Посібник для батьків. Київ : Видавництво: ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост»-Прим, 2010. 48 с.

10. Савченко Л. Кліпове мислення та школа: суміщаючи несумісне URL : <https://osvita.ua/school/57359/> (дата звернення: 21.07.2022).

11. Черних О. Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті : навчально-методичний посібник. Київ : ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ». 2017. 104 с.

References

1. Zhurba, K. O., Kanishevska, L. V., Malynoshevskiy, R. V., Kharchenko, N. V., Fedorenko, S. V. (2022). *Vykhovannia ditei ta molodi u tsyfrovomu prostori: posibnyk* [Education of children and youth in the digital space: a guide]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Hurevykh, R. S., Kademiia, M. O. (2006). *Informatsiino-telekomunikatsiini tekhnologii v nachalnomu protsesi ta naukovykh doslidzhenniakh: navchalnyi posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh VNZ i slukhachiv instytutiv pislidyplomnoi osvity* [Information and telecommunication technologies in the initial process and scientific research: a study guide for students of pedagogical universities and students of postgraduate education institutes]. Kyiv : Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
3. Shakhrai, V. M. (Ed.), Aliksieienko, T. F. Honchar, L. V. Kanishevska, L. V. Rohovets O. V. (2019). *Zhyttia pidlitka yak tsinnist: porada vchyteliam i batkam: metodychni rekomendatsii* [Adolescent life as a value: advice to teachers and parents: methodological recommendations]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Kanishevska, L., Shakhrai, V. (2022). *Osoblyvosti vykhovannia v shkoli i simi v umovakh tsyfrovizatsii* [Peculiarities of school and family education in conditions of digitalization]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and innovations of science*, 4 (9), 144-155. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155) [in Ukrainian].
5. Kanishevska, L. V. (2022). *Naukovo-praktychna realizatsiia tsyfrovizatsii vykhovnoho protsesu v suchasnykh umovakh. Naukova dopovid zahalnym zboram NAPN Ukrainy «Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy» 18-19 lystopada 2022* [Scientific and practical implementation of digitization of the educational process in modern conditions. Scientific report to the general meeting of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine «Scientific and methodological support for digitalization of education in Ukraine: State, problems, prospects» November 18-19, 2022]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 4 (2). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4224> [in Ukrainian].
6. *Kontseptsiiia tsyfrovoy transformatsii osvity i nauky na period do 2026 roku: proiekt* [The concept of digital transformation of education and science for the period until 2026: project]. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaprosuhye-do-gromadskogo-obgovorennya> [in Ukrainian].
7. Kremen, V. H., Sysoieva, S. O., Bekh, I. D. (2022). *Kontseptsiiia vykhovannia ditei ta molodi v tsyfrovomu prostori*. [The concept of education of children and youth in the digital space]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 4 (2), 1-30. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206> [in Ukrainian].
8. Lipii, Ya. O., Manzhelai, N. M. (2021). *Osoblyvosti vplyvu Internet-merezhi na formuvannia osobystosti molodshoho shkoliara* [Peculiarities of the influence of the Internet on the formation of the personality of a primary school student]. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10463/1/> [in Ukrainian].
9. Lytovchenko, I. V., Maksymenko, S. D., Boltivets, S. I., Chepa, M.-L. A., Buhaiova, N. M. (2010). *Dity v Interneti: Yak navchyty bezpetsi u virtualnomu sviti. Posibnyk dlia batkiv* [Children on the Internet: How to teach safety in the virtual world. A guide for parents]. Kyiv: Vydavnytstvo: TOV «Vydavnychi budynok «Avanpost»-Prym [in Ukrainian].
10. Savchenko, L. (2017). *Klipove myslennia ta shkola: sumishchaiuchy nesumisne* [Clip thinking and school: Combining the incompatible]. URL : <https://osvita.ua/school/57359/> [in Ukrainian].
11. Chernykh, O. (2017). *Keirivnytstvo iz sotsialno-pedahohichnoho suprovodu formuvannia bezpechnoi povedinky pidlitkiv v Interneti: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Guidelines for socio-pedagogical support of the formation of safe behaviour

of adolescents on the Internet: educational and methodological manual]. Kyiv : TOV «TsP «KOMPRYNТ» [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті порушується проблема формування безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі.

Молодший шкільний вік є перехідним в опануванні цифрового простору. Це обумовлено їх віковими психологічними особливостями: якісними змінами в пізнавальному розвитку; актуалізацією словесно-логічного мислення; смислової пам'яті, довільної уваги; потребою в грі, русі та зовнішніх враженнях, «кліповим мисленням» тощо.

Схарактеризовано онлайн-ризиків: комунікативні, контентні, споживчі, технічні, інтернет-залежність. Наголошено, що зіткнення з комунікативними ризиками є найсерйознішою проблемою для дітей в порівнянні з іншими видами онлайн-ризиків, оскільки частіше завдає їм відчутної шкоди.

Визначено позитивні й негативні аспекти діяльності молодших школярів у цифровому просторі. До позитивних аспектів відносимо: розвиток логічного, оперативного мислення; уміння прогнозувати; задоволення дитячої потреби в зовнішніх враженнях; уміння структурувати потоки інформації; формування креативного мислення тощо.

Негативними аспектами діяльності молодших школярів у цифровому просторі є: проблеми з фізичним і психічним здоров'ям; невміння спілкуватися з однолітками й дорослими в реальному житті; зниження емпатії; небезпека віртуальної спокуси дитини; утрата інтересу до навчання, читання, ручної праці; нездатність відрізнити віртуальну реальність від реальної дійсності тощо.

Виокремлено виховні завдання, реалізація яких сприятиме підвищенню безпеки молодших школярів у цифровому просторі: об'єднання зусиль держави, батьків, педагогів щодо впровадження більш ефективних механізмів модернізації контенту для дітей у соціальних мережах; підвищення рівня цифрової компетентності педагогів; формування цифрової компетентності батьків; налагодження партнерської взаємодії батьків і педагогів, яка виступає як взаємоузгоджена і відповідальна діяльність, в основу якої покладаються діалог, рівні права, добровільна участь, взаємна зацікавленість сторін; виховання в учнів відповідального ставлення до своєї діяльності в інтернеті.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної багатогранної проблеми формування безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на розроблення критеріїв, показників та виявлення рівнів сформованості безпечної поведінки молодших школярів у цифровому просторі.

Ключові слова: безпечна поведінка, молодший школяр, цифровий простір, онлайн-ризиків, позитивні й негативні аспекти діяльності дитини в цифровому просторі.